

Η σημαία αποτελείται από ένα κομμάτι υφάσματος - παλαιότερα από βαμβάκι, λινό ή μετάξι, σήμερα από νάιλον ή πολυέστερ - το οποίο απεικονίζει κάποιο σχήμα ή έμβλημα, μιας και οι σημαίες, κατά γενική ομολογία, έχουν συμβολική σημασία. Με ελάχιστες εξαιρέσεις (Ελβετίας και Βατικανού) είναι ορθογώνιες και (Λιβύης) πολύχρωμες. Η σημαία, όμως, δεν είναι απλώς "τεμάχιον υφάσματος", όπως αναφέρει κάποια παλιά εγκυκλοπαίδεια, αλλά ένα σύμβολο που ενσαρκώνει ένα σωρό συναισθήματα και που εμφανίζεται σε όλα τα πιθανά και απίθανα σημεία, από τα πεδία των μαχών μέχρι τα γήπεδα. Πώς είναι δυνατόν ένα ύφασμα να προκαλεί τόσο έντονες και φορτικές συγκινήσεις, να συμβολίζει τόσα πολλά πράγματα, να εξάρει τόσο τον πατριωτισμό μας;

Η σημαία αποτελεί για μια χώρα, ένα κράτος, το ιερότερο σύμβολό του, το πιο τιμημένο και αγαπητό από το λαό του, την πολιτεία, το στράτευμα και την εκκλησία του, το οποίο είναι κι αυτό που ουσιαστικά το αντιπροσωπεύει σε κάθε επίσημο και ανεπίσημο βήμα στο οποίο εμφανίζεται, εντός και εκτός της εδαφικής του επικράτειας (διπλωματικές και ειρηνευτικές αποστολές, εκδηλώσεις, κατορθώματα, κατακτήσεις κ.τ.λ.). Η σημαία αποτελεί για όλα τα κράτη ένα σύμβολο στο οποίο αποδίδεται ιδιαίτερη και πολλές φορές ανυπέρβλητη ευλάβεια: αποτελεί το υψηλότερο σύμβολο ενός κράτους, μιας και σ' αυτό συμπυκνώνεται η ιστορία του, το παρελθόν του, το παρόν του, η προοπτική του στο μέλλον, και αυτός που την κρατάει πρέπει να είναι και αποφασισμένος να την υπερασπιστεί με όλα τα μέσα, ακόμη και με τη ζωή του, αν αυτό κριθεί αναγκαίο. Όλη η δυσνόητη ιδέα της πατρίδας και του κράτους περικλείεται μέσα στη σημαία. Είναι τόσο στενά συνδεδεμένη η έννοια της σημαίας με την ελευθερία, ώστε και η ελάχιστη προβολή της σε εποχές σκλαβιάς και καταπίεσης σκορπάει ριγή συγκίνησης, που αναστατώνουν τους σκλαβωμένους και τους ξεσηκώνουν σε επανάσταση, γι' αυτό και πάντοτε οι κατακτητές λαμβάνουν δρακόντεια μέτρα για να μην εμφανίζεται η σημαία της σκλαβωμένης χώρας. Παράλληλα, η έκφραση αποστροφής ή σθεναρής αντίθεσης σ' ένα κράτος ή ένα λαό εκτονώνεται συνήθως πάνω στη σημαία του, η οποία καιίγεται κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων.

Η σημαία στην Ελλάδα, καθώς και στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και του υπόλοιπου κόσμου, κυματίζει καθημερινά σε όλα τα διοικητικά και κυβερνητικά κτίρια, τα δικαστήρια, τα εκπαιδευτήρια, τις εκκλησίες και τα μοναστήρια, στις στρατιωτικές μονάδες, τις διπλωματικές αποστολές του εξωτερικού, στα συμμαχικά στρατηγεία που υπηρετούν Έλληνες αξιωματικοί, στα πολεμικά και εμπορικά πλοία, αλλά και στην έδρα του ΟΗΕ, του ΝΑΤΟ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων διεθνών οργανισμών στους οποίους συμμετέχει η Ελλάδα, ενώ κατά τις εθνικές επετείους (25η Μαρτίου, 28η Οκτωβρίου) και τοπικές εορτές (π.χ. απελευθέρωση του Κιλκίς) κοσμεί τα μπαλκόνια των σπιτιών, τις κολόνες των δρόμων και τους ανεμοθώρακες των λεωφορείων και των τρόλεϊ, ως σύμβολο ενότητας του λαού και διατήρησης της ιστορικής μνήμης. Όταν το

κράτος πενθεί, η σημαία κυματίζει μεσίστια, όπως συμβαίνει και σε περιπτώσεις θρησκευτικού πένθους (Μεγάλη Παρασκευή). Σ' αυτήν απονέμονται οι ύπατες τιμητικές διακρίσεις της πολιτείας, ο Πολεμικός Σταυρός Α' Τάξεως και ο Ταξιάρχης του Αριστείου Ανδρείας.

Την ελληνική σημαία φέρουν σε ευδιάκριτο σημείο όλα τα χερσαία, πλωτά και πτητικά μέσα των Ενόπλων Δυνάμεων, ενώ οι Έλληνες στρατιώτες/ ναύτες/ σμηνίτες ορκίζονται να υπερασπίζονται και με την τελευταία ρανίδα αίματός τους τη σημαία. Το εθνόσημο - το οποίο και αποτελεί το έμβλημα της Ελληνικής Δημοκρατίας - αποτελεί παραλλαγή της σημαίας και φέρεται σε όλα τα καλύμματα κεφαλής (πηλήκιο, πηλήσκος, μπερές, δίκωχο, τζόκεϊ) των μελών του Στρατού Ξηράς, του Πολεμικού Ναυτικού, της Πολεμικής Αεροπορίας, της Ελληνικής Αστυνομίας, του Λιμενικού Σώματος και του Πυροσβεστικού Σώματος. Η σημαία αποτελεί ένα από τα υψηλά εκείνα σύμβολα που τιμά ο στρατός, όπως περιγράφεται αναλυτικότερα στο Στρατιωτικό Κανονισμό 20-1 (άρθρα 16, 18 και 63). Με τη σημαία καλύπτονται τα φέρετρα των αξιωματικών, ανθυπασπιστών, υπαξιωματικών και οπλιτών που απεβίωσαν κατά την υπηρεσία τους (πλην των αυτοκτονούντων)· ανάλογης τιμής τυγχάνουν οι αξιωματικοί σε πολεμική διαθεσιμότητα, καθώς και οι εν ενεργεία έφεδροι αξιωματικοί, υπαξιωματικοί και οπλίτες (Κανονισμός Εξωτερικής Υπηρεσίας Στρατεύματος ΓΕΕΘΑ, 1992). Κατά την έπαρση και υποστολή της, γίνεται απόδοση τιμών από Φρουρά (παρουσιάστε) και από ειδικά επιφορτισμένο σαλπικτή, ο οποίος παινίζει ειδικό εμβατήριο.

Παραλλαγή της εθνικής σημαίας αποτελούν οι πολεμικές σημαίες των Μονάδων, Συγκροτημάτων, Σχηματισμών και Παραγωγικών Σχολών, οι οποίες στο κέντρο του σταυρού φέρουν τον προστάτη Άγιο του Όπλου τους (τον έφιππο Άγιο Γεώργιο για το Πεζικό και τον υπόλοιπο Στρατό Ξηράς, πλην του Πυροβολικού, το οποίο δε διαθέτει πολεμική σημαία, τον Αρχάγγελο Μιχαήλ επί νεφών για την Αεροπορία και την Αγία Ειρήνη για την Αστυνομία και - μέχρι το 1984 - την Χωροφυλακή· η πολεμική σημαία του Ναυτικού είναι απόλυτα όμοια με την εθνική σημαία). Επίσης, σύμφωνα με τον "Κανονισμό περί Στολών" του Ελληνικού Στρατού, η ελληνική σημαία φέρεται στις

φαιοπράσινες στολές των εκτός συνόρων στρατιωτικών, οι οποίοι μεταβαίνουν στο εξωτερικό με οποιαδήποτε ιδιότητα. Η σημαία φέρεται, επίσης, στον αριστερό βραχίονα της ειδικής στολής ιπταμένου (χειριστή, ιπτάμενου μηχανικού και αεροναυτίλου).

Η απώλεια της σημαίας στη μάχη θεωρείται ασύλληπτη ντροπή και αισχύνη, ενώ αντίθετα η απόκτηση σημαίας του εχθρού προκαλεί υπέρμετρη χαρά και ενθουσιασμό, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα πολεμικά τρόπαια (βλέπε συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου). Έτσι, ο κάθε στρατιώτης που αγαπά και πιστεύει στο ιδανικό της πατρίδας, θα πρέπει να υπερασπίζει τη σημαία με κάθε δυνατό μέσο, προσφέροντας γι' αυτήν ακόμη και το πολυτιμότερο αγαθό που διαθέτει, την ίδια του τη ζωή. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ένα μύθο που επικρατεί σχετικά με το Όπλο του Πυροβολικού: Το οπλόσημό του αποτελείται από μαύρο φόντο και χιαστί χρυσό πύραυλο και κανόνι, χωρίς όμως να φέρει δάφνη, όπως τα υπόλοιπα Όπλα και τα περισσότερα Σώματα, για ιστορικούς και αισθητικούς λόγους, έλκοντας την καταγωγή του από τη μαυροκίτρινη βυζαντινή σημαία? το μαύρο χρώμα, που καθορίστηκε το 1914 (σε αντικατάσταση του ερυθρόδανου, το οποίο χρησιμοποιούνταν μεταξύ 1908-1914), συμβολίζει την πυρίτιδα και το κίτρινο τη σοφία. Λόγω του μαύρου χρώματος του οπλοσήμου, της απουσίας δάφνης σ' αυτό, αλλά και της μη ύπαρξης πολεμικής σημαίας για το Πυροβολικό, αρχικά από μια ζηλότυπη αντιπαλότητα προς το Όπλο (πολεμά εκ του μακρόθεν, αντίθετα από τα άλλα Όπλα που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή, ενώ υπάρχει μια νοοτροπία ότι το Πυροβολικό είναι κάπως πιο εκλεπτυσμένο όπλο, ο "πρίγκιπας" του Στρατού), επικράτησε μια περιδεής φήμη ότι τάχα το Πυροβολικό στερείται τη δάφνη επειδή είναι "άτιμο Σώμα", γιατί δόθηκε κατά τον ατυχή Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 έχασε τη σημαία σε μια μάχη (υπάρχει και παραλλαγή που το φέρει να αποκοιμήθηκε στο πεδίο της μάχης). Κάτι τέτοιο σαφώς δεν ισχύει (το Πυροβολικό ουδέποτε είχε σημαία, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να τη χάσει!), ούτε ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά είναι ενδεικτικό της σοβαρότητας που κατέχει στη συνείδησή μας η απώλεια της σημαίας.

Διάκριση έθνους και κράτους

Αντίθετα με ό,τι πιστεύεται από πολλούς, σημαίες υπάρχουν μόνο εκεί που υφίστανται Κράτη, όχι Έθνη. Η σημαία είναι σήμερα εξ ορισμού ένα σύμβολο που εκφράζει κάποιο λαό που ζει σ' ένα κρατικό σύνολο, μιας και εκπροσωπεί την κρατική του οντότητα. Τα έθνη δεν βρίσκουν την έκφρασή τους σε σημαίες, αλλά σε πολιτιστικά στοιχεία και συμβολισμούς, όπως η γλώσσα, η θρησκεία και η εθνική συνείδηση. Ωστόσο, χρησιμοποιείται σήμερα ο όρος "εθνικός" κατ' οικονομία και σαν ταυτόσημος του "κρατικός", κάτι που φαίνεται να δέχεται σήμερα και η κοινωνιολογική επιστήμη και ορολογία. Έτσι, άνθρωποι με αγγλικό-ισπανικό-γαλλικό πολιτιστικό υπόβαθρο ζουν σήμερα σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης και, μολονότι μοιράζονται μια κοινή πολιτιστική καταγωγή και κουλτούρα, δεν τους εκφράζει η σημαία της Αγγλίας-Ισπανίας-Γαλλίας, αλλά η σημαία της χώρας από την οποία κατάγονται. Παράλληλα, υπάρχει και η περίπτωση του αραβικού έθνους (το οποίο εκτείνεται από τις ακτές του Ατλαντικού μέχρι τον Περσικό Κόλπο και από τα βόρεια της Ασίας μέχρι την κεντρική Αφρική) , για το οποίο δεν υπάρχει μία μόνη σημαία που να το συμβολίζει, παρά μόνο (είκοσι περίπου) ξεχωριστές κρατικές σημαίες αραβικών κρατών, καθώς και του κουρδικό έθνους, το οποίο επίσημα δεν έχει δική του σημαία (αν και οι Κούρδοι χρησιμοποιούν διάφορες ανεπίσημες σημαίες), απλούστατα γιατί δεν έχει κράτος!

Η αναφορά στην ελληνική σημαία ως εθνικού συμβόλου, όσο και αν έχει επικρατήσει στη νοοτροπία των Ελλήνων και το νόημα των βιβλίων της διδασκόμενης ιστορίας, είναι εν μέρει λανθασμένη, γιατί εκφράζει καθαρά το ελληνικό κράτος και την ελληνική επικράτεια, δηλαδή η ύπαρξή της είναι ταυτόσημη και ταυτόχρονη με το σύγχρονο ελληνικό κράτος, το οποίο ιδρύθηκε το 1830, και καθόλου δεν ταυτίζεται (χρονικά και γεωγραφικά) με το ελληνικό έθνος, που χάνεται στα βόρεια των αιώνων και είναι διασπαρμένο σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Το ελληνικό έθνος προϋπήρχε του 1830, αλλά όσο ήταν υπόδουλο δεν διέθετε κράτος και, φυσικά, ούτε σημαία. Όμως, η ιδιαιτερότητα του ελληνικού έθνους, το οποίο έχει μία κοινή θρησκεία, μία κοινή γλώσσα, κοινά ήθη και έθιμα και ένα μόνο κράτος, έχουν καθιερώσει τη σημαία (και τον Εθνικό Ύμνο) ως εθνικά σύμβολα, όσο κι αν αυτό δεν ανταποκρίνεται στην πραγματιστική έννοιά τους. Ως αποτέλεσμα, οι Έλληνες της διασποράς χρησιμοποιούν την ελληνική σημαία για να δείξουν την ελληνικότητά τους, κάτι που δε φαίνεται να συμβαίνει με τα άλλα έθνη, εκτός αν εξαιρέσουμε το γαλλικό (σε παλαιότερες εποχές και το αγγλοσαξωνικό), π.χ. στο γαλλόφωνο Quebec του Καναδά. Έτσι, ελληνική σημαία θα δούμε τόσο στη μητροπολιτική Ελλάδα, όσο και σε όλο το μείζονα ελληνισμό, όπου κι αν αυτός κατοικεί.

Η γέννηση των σημαιών - αρχαιότητα, μεσαιώνας και νεότερη εποχή

Στα βάθη της ιστορίας βλέπουμε διάφορους λαούς να χρησιμοποιούν αντί σημαίας (με την έννοια την οποία αποδίδουμε σήμερα), απομεινάρια ζώων, όπως κρανία, κόκκαλα κ.τ.λ. Κανείς δε γνωρίζει επακριβώς από ποιον, πού και πότε φτιάχτηκε και χρησιμοποιήθηκε η πρώτη σημαία, αν και υπάρχουν πληροφορίες ότι στην αρχαία Κίνα χρησιμοποιούνταν σημαίες πριν από χιλιετίες. Αναφορά σχετικά με την ύπαρξη σημαιών συναντάμε και στην Παλαιά Διαθήκη (Αριθμοί Β:1-2). Οι αρχαίοι Έλληνες στην απώτατη αρχαιότητα δε φαίνεται να μεταχειρίζονταν σημαίες, αντ' αυτών δε χρησιμοποιούσαν διακριτικά σημεία και συμβολικές παραστάσεις [γράμματα (Α, ΑΡ, Λ, Μ, Τ), ζώα (αετός, κουκουβάγια, λιοντάρι, πήγασος, σφίγγα, ταύρος, φίδι) ή σύμβολα (16-κτινο άστρο, ημισέληνος, οφθαλμός, ρόδο, ρόπαλο του Ηρακλή, στάχυ, τρίαίνα)], τα οποία ονόμαζαν επίσημα και φέρονταν στις ασπίδες, τα κοντάρια ή τις πλώρες των πλοίων.

Στην αρχαία εποχή, οι πρώτοι που επιβεβαιωμένα έκαναν χρήση σημαίας στην πόλεμο ήσαν οι Σκύθες (Σουίδας ?ν λέξει). Υπάρχουν πληροφορίες ότι οι φάλαγγες του Μεγάλου Αλέξανδρου χρησιμοποιούσαν κόκκινες υφασμάτινες σημαίες, τις οποίες ύψωναν σε σάρισες και έδιναν το σήμα έναρξης της μάχης. Αργότερα, βλέπουμε ότι και οι υπόλοιποι Έλληνες άρχισαν να κάνουν χρήση σημαιών, θεσμό τον οποίο υιοθέτησε η Εκκλησία του Δήμου, η οποία αρχικά μεταχειριζόταν κόκκινες σημαίες για να δηλώσει την έναρξη ή λήξη συγκέντρωσης και μετέπειτα για διάφορες άλλες συγκεντρώσεις και τελετουργίες. Από το έντονο αυτό κόκκινο χρώμα πήραν το όνομά τους (φοινικίδες) και έτσι διασώθηκαν στην κλασική και ελληνοιστική εποχή, τόσο στην κυρίως Ελλάδα όσο και στη Σικελία και στην Κάτω Ιταλία και, φυσικά, στο Βυζάντιο. Οι σημαίες αυτές, μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Ρωμαίους, συνέχιζαν να κυματίζουν σε κάθε πόλη-κράτος, παράλληλα με την κοινή ρωμαϊκή σημαία, στην οποία απεικονιζόταν ένας αετός (aquila).

Όμως η χρήση των σημαιών, από την αρχαία ακόμη εποχή, δεν περιορίζεται μόνο στη χερσαία (στρατιωτική) χρήση, αλλά επεκτείνεται και στην ενάλια (ναυτική) χρήση, όπου, σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, ξεκίνησε η χρήση τους με τη σημασία που τους αποδίδουμε σήμερα. Ονομάζονταν γενικά επίσημα, καθώς και σημεία (Ηρόδοτος, Θουκυδίδης και Σουίδας), φοινικίδες (Πλούταρχος και Πολύαιμος) και παράσημα (Πλούταρχος). Ιδιαίτερες ναυτικές σημαίες φαίνεται ότι διέθεταν τόσο οι Μυκηναίοι, οι Ρωμαίοι και οι Βυζαντινοί, όσο και όλοι οι ανεπτυγμένοι λαοί του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Από τη Μεσαιωνική Εποχή και εντεύθεν, γίνεται ευρεία χρήση εμπορικών σημαιών, με τη χρήση σημαιών συγκεκριμένων βασιλείων να φτάνει στο αποκορύφωμά της [Σκανδιναβία (13ος και 14ος αιώνας), Ισπανία και Πορτογαλία (15ος και 16ος αιώνας), Ολλανδία (16ος και 17ος αιώνας), Ηνωμένο Βασίλειο (17ος και 18ος αιώνας)].

Ιδιαίτερα δημοφιλείς στην ξηρά έγιναν οι σημαίες κατά τη Βυζαντινή και Μεσαιωνική Εποχή, όπου, εκτός από τους Αυτοκράτορες, σημαίες είχαν και οι οικογένειες (φατρίες) των ευγενών και ηγεμόνων. Αρχικά, η χρήση τους ήταν καθαρά πρακτική, δηλαδή περιοριζόταν στη σηματοδότηση μιας εδαφικής θέσης που είχε καταληφθεί από τη φυλή/στρατιά ή στην εκ του μακρόθεν αναγνώριση ενός σημείου συγκέντρωσης (κάτι αντίστοιχο με τα σημερινά στρατόπεδα). Δρασκελώντας τη Βυζαντινή Εποχή, με την οποία θα ασχοληθούμε κάπως πιο αναλυτικά στην αμέσως επόμενη ενότητα, και προχωρώντας στο χρόνο και, ιδιαίτερα, στη μεσαιωνική Ευρώπη (η οποία μαστιζόταν από συχνές και σποραδικές μάχες και πολύχρονους και οργανωμένους πολέμους), βλέπουμε ότι η χρήση των πολεμικών λαβάρων βρίσκει πρόσφορο έδαφος στον τομέα της αναγνώρισης στο πεδίο της μάχης. Από εδώ γεννιούνται και οι ιδιαίτερες σημαίες, τα γνωστά οικόσημα των διαφόρων ευγενών. Από αυτά τα οικόσημα και τα αυτοκρατορικά λάβαρα δημιουργούνται στην Αναγεννησιακή Εποχή οι σημαίες των βασιλείων, οι οποίες στη νεότερη εποχή αποτέλεσαν τη χρωματική βάση για τις σημαίες των κρατών.

Η πρώτη κρατική σημαία εμφανίζεται στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το Μάιο του 1776 (η γνωστή αστερόεσσα) και καθιερώνεται επίσημα από το Ηπειρωτικό Κογκρέσο στις 14 Ιουνίου του 1777, ακολουθούμενη χρονικά από τη γαλλική (γνωστή και ως tricolore), η οποία, αν και υπήρχε από τον Ιούλιο του 1790, καθιερώθηκε στις 4 Φεβρουαρίου του 1794 από τη Γαλλική Εθνοσυνέλευση. Αναλογιζόμενοι ότι η ελληνική σημαία (γνωστή και ως γαλανόλευκη) πρωτοεμφανίστηκε το Σεπτέμβριο του 1807 και καθιερώθηκε τον Ιανουάριο του 1822 από την Α' Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι η βαμμένη με αίμα ηρώων και τιμημένη με τις ζωές χιλιάδων πολεμιστών σημαία της Ελλάδας αποτελεί μια από τις παλαιότερες ιστορικά σημαίες της σύγχρονης εποχής και, ως εκ τούτου, της αξίζει η απότιση του ελάχιστου φόρου τιμής της ιστορικής της διαδρομής.

Η βυζαντινή σημαία

Η ιστορία των βυζαντινών σημαιών είναι αρκετά ενδιαφέρουσα και εθνικοϊστορικά σημαντική. Αρχικά, το Βυζάντιο χρησιμοποιούσε τη ρωμαϊκή σημαία, που σύμφωνα με την παράδοση σχεδίασε ο στρατάρχης Μάριος (157-86 π.Χ.) και έφερε την ονομασία σίγνο (signum). Η σημαία αυτή, η οποία ήταν κόκκινη και έφερε ασημένιο αετό με ανοικτές φτερούγες και χρυσούς κεραυνούς στα νύχια του, αποτελούσε ίσως το μοναδικό πράγμα που δεν άλλαξε στην πολυτάραχη Ρώμη, η οποία άλλαξε τόσες μορφές πολιτεύματος και υπέφερε αιματηρές και απειλητικές εμφύλιες και πολέμιες συγκρούσεις. Η μοναδική τροποποίηση που έγινε στη ρωμαϊκή σημαία ήταν να μεταβληθεί το χρώμα του αετού σε χρυσό και, ταυτόχρονα, να στερηθεί τους κεραυνούς του κατά την εποχή του αυτοκράτορα Αδριανού (117-138 μ.Χ.). Οι βυζαντινοί ονόμαζαν την κόκκινη αυτή σημαία φοινικίδα, λόγω ακριβώς του χρώματός της.

Επίθεση Περσών κατά της Κωνσταντινουπόλεως αριστερά διακρίνονται οι βυζαντινοί τοξότες (Βατικανό, Αποστολική βιβλιοθήκη)

Η πρώτη καθαρά βυζαντινή σημαία σχεδιάστηκε το 312 μ.Χ., όταν ο Μέγας Κωνσταντίνος (306-337), προετοιμάζοντας το στρατό του για να αντιμετωπίσει τον τύραννο Μαξέντιο, είδε θεϊκό οίονο, ένα φωτεινό σταυρό να λάμπει στο μεσημεριάτικο ουρανό με την επιγραφή "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ", τερματίζοντας τη χρήση της (ειδωλολατρικής) ερυθράς σημαίας με τον αετό. Τη νέα σημαία που σχεδίασε ονόμασε λάβαρο και μ' αυτήν νίκησε στις 26 Οκτωβρίου του 312 στον Τίβερη ποταμό. Έκτοτε, κάθε δυναστεία του Βυζαντίου χρησιμοποιούσε και τη δική της ιδιόμορφη σημαία· ανάμεσα στα σύμβολα που χρησιμοποιούνταν ήταν η ημισέληνος, η ανεστραμμένη ημισέληνος, ο σταυρός, το χριστόγραμμα κ.τ.λ.

Το ρωμαϊκό αετό στη βυζαντινή σημαία επανέφερε ο αυτοκράτορας Ιουλιανός (361-363), γνωστός και ως Αποστάτης ή Παραβάτης (λόγω των ειδωλολατρικών του αντιλήψεων), ξεσηκώνοντας θύελλα αντιδράσεων στην Κωνσταντινούπολη. Μετά το θάνατό του, το μισητό πλέον μισοφέγγαρο (υπήρξε το έμβλημα της θεάς Αρτέμιδος) διαγράφηκε από τη σημαία, διατηρήθηκε όμως ο περήφανος αετός που έβλεπε δεξιά, ο οποίος και αποτελούσε άρρηκτα συνδεδεμένο σύμβολο με τους Έλληνες και το Βυζάντιο. Όμως, η μεγάλη αλλαγή στη βυζαντινή σημαία, η οποία και της έδωσε την τελική της (με μικρές παραλλαγές) μορφή, έγινε στα χρόνια του Ισαάκιου Κομνηνού (1057-1059). Ο φωτισμένος αυτός αυτοκράτορας καταγόταν από Οίκο της Παφλαγονίας, όπου στην πόλη Γάγγρα υπήρχε ο θρύλος της ύπαρξης φτερωτού αετόμορφου και δικέφαλου θηρίου (γνωστού ως Χάγκα), το οποίο και κοσμούσε το θυρεό του κτήματος της οικογένειάς του στην Καστάμονη. Έτσι και ο Ισαάκιος το χρησιμοποίησε ως έμβλημα του Βυζαντίου, πάνω σε κίτρινο φόντο, θέλοντας να κυβερνήσει υπό την ηθική προστασία του. Δε συνάντησε καμία αντίσταση, αφού ο αετός της σημαίας είχε ήδη δεχθεί τόσες πολλές τροποποιήσεις.

Το ίδιο ακριβώς έμβλημα χρησιμοποίησε και το Οικουμενικό Πατριαρχείο (προσθέτοντάς του μία ποιμαντορική ράβδο στο αριστερό του πόδι και ένα αυτοκρατορικό σκήπτρο στο δεξί), απ' όπου το οικειοποιήθηκαν οι Φράγκοι και οι Έλληνες το 1204 με την πρώτη άλωση της Πόλης. Τότε άρχισε να χρησιμοποιείται από το Θεόδωρο Λάσκαρη Α' (1204-1222) στη Νίκαια, το παράλλαξε όμως ο Ιωάννης Γ' ο Βατάτζης (1222-1254), προσθέτοντας ρομφαία στο δεξί του πόδι και υδρόγειο με σταυρό στο αριστερό πόδι του αετού, ενώ παράλληλα μεγάλωσε τις πτέρυγές του και το ράμφος του έγινε ανοικτό, με τη γλώσσα του να κρέμεται, σημάδι της απειλητικότητάς του. Η σημαία αυτή διατηρήθηκε μέχρι τις 15 Αυγούστου 1261, όταν ο Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1261-1282) - ο οποίος και είχε την τύχη να ανακαταλάβει την Κωνσταντινούπολη - πρόσθεσε κορώνα πάνω από τα δύο κεφάλια του αετού, στοιχείο το οποίο διατηρήθηκε μέχρι και τη μοιραία εκείνη Τρίτη, 29η Μαΐου 1453, όταν ο Μωάμεθ Β' ο Πορθητής (1432-1481) κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο βυζαντινός στόλος χρησιμοποιούσε - κατά τα πρώτα κυρίως χρόνια της Αυτοκρατορίας - διαφορετική σημαία απ' αυτήν που

χρησιμοποιούσαν οι χερσαίες δυνάμεις: αρχικά, χρησιμοποιήθηκε λευκή σημαία που έφερε κυανό σταυρό με τέσσερα Β, ένα στην κάθε γωνία του, ενώ αργότερα, αφού επανήλθε ο αετός στην επίσημη βυζαντινή σημαία, και πάλι ο στόλος χρησιμοποιούσε διαφορετική σημαία, η οποία έφερε την εικόνα της Παναγίας, αετό με ανοικτές πτέρυγες και το μονογράφημα του Χριστού. Η σημαία αυτή, αρχικά κόκκινη και, από την εποχή του Νικηφόρου Φωκά (963-969), κυανόλευκη, διατηρήθηκε μέχρι τα χρόνια των Κομνηνών (11ος - 12ος αιώνας).

Μετά την πτώση της Βασιλεύουσας, το δικέφαλο αετό χρησιμοποίησαν ως σύμβολο αρκετά κράτη, ανάμεσά τους η Ρωσική Αυτοκρατορία και διάφορα τευτονικά και φράγκικα κρατίδια. Ο δικέφαλος αετός επιζεί στις μέρες μας στην αλβανική σημαία, ενώ χρησιμοποιούταν και στη γερμανική αυτοκρατορική σημαία μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, απ' όπου τον "δανείστηκε" και τον παράλλαξε η Αυστρία, που χρησιμοποιεί μονοκέφαλο αετό στη σημαία της. Ο δικέφαλος αετός είναι επίσης το έμβλημα του Γενικού Επιτελείου Στρατού (με την επιγραφή "ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΤΟ ΕΥΨΥΧΟΝ"), του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Φρουράς (ΓΕΕΦ) της Κύπρου, καθώς και των ποδοσφαιρικών ομάδων ΑΕΚ (Αθλητική Ένωση Κωνσταντινούπολης) και ΠΑΟΚ (Πανθεσσαλονίκιος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών).

Οι σημαίες της Τουρκοκρατίας

Οι υπόδουλοι Έλληνες ουδέποτε συμβιβάστηκαν με την οθωμανική κατοχή και, καθώς εξετάζουμε την ιστορία από τον 15ο μέχρι και τον 19ο αιώνα, βλέπουμε ότι πολλές περιοχές επαναστάτησαν κατά των Οθωμανών, με το δικό τους τρόπο και υπό την ηγεσία των τοπικών τους οπλαρχηγών. Οι "επαναστάσεις" όμως αυτές, ανοργάνωτες, ασύντακτες, σποραδικές και ασυντόνιστες, ήταν καταδικασμένες εκ των προτέρων να αποτύχουν, έχοντας ως άμεσο αντίκτυπο την κατάπνιξή τους στο αίμα και την καταβολή ακόμη μεγαλύτερων και πιο δυσβάστακτων φόρων προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όπως είναι φυσικό, κάθε εξέγερση είχε και τη δική της ιδιόμορφη σημαία, επινόηση των οπλαρχηγών της περιοχής.

Μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι άρχισε να διαμορφώνεται η εθνική ταυτότητα των Ελλήνων, οι οποίοι στους κόλπους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αντιμετώπιζονταν κυρίως θρησκευτικά, όχι εθνικά. Έτσι, άρχισε να σχηματίζεται η έννοια του ελληνικού Έθνους. Η δημιουργία ελληνικής σημαίας ήρθε στο προσκήνιο την αμέσως επόμενη της Αλώσεως: ο ελληνισμός, ακέφαλος και αδιοργάνωτος, έπρεπε να βρει ένα σύμβολο το οποίο θα αναπαριστούσε τη συνοχή με το Βυζάντιο και θα περιέκλειε την εθνική και θρησκευτική ενότητά του. Το πρότυπο του δικέφαλου και, μετέπειτα, μονοκέφαλου αετού κυριαρχούσε σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο αρκετές δεκαετίες μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, στα φλάμπουρα, τις σημαίες, τις παντιέρες και τα μπαϊράκια των υπόδουλων Ελλήνων, στις φουστάνελες και τα επιστήθια των αρματολών και κλεφτών, διατηρώντας έτσι την ιστορική μνήμη και την αντίσταση προς τον αλλόθρησκο κατακτητή, αλλά και τον άρρηκτο συσχετισμό με την Εκκλησία, η οποία διατήρησε το δικέφαλο αετό ως έμβλημά της μέχρι τις μέρες μας.

Η πρώτη απ' αυτές τις σημαίες με το δικέφαλο αετό ήταν η σημαία του πελοποννήσιου κλέφτη Κορκόνδειλα Κλαδά, η οποία ήταν κόκκινη με δικέφαλο αετό στη μέση και υψώθηκε το 1464 στη γενέτειρά του, ενώ από το 1479-1481 και 1481-1482 κυμάτιζε στη Μάνη και τη Χείμαρρα, αντίστοιχα. Έκτοτε, διάφοροι κλεφταρματολοί και άλλοι επαναστάτες ανόρθωναν τη δική τους ιδιότυπη σημαία, με δικέφαλο ή μονοκέφαλο αετό, όπως ο Μερκούριος-Θεόδωρος Μπούα (Ήπειρος, γύρω στα 1490), ο οποίος ήταν και γενικός αρχηγός του Ιππικού του βασιλείου της Γαλλίας, ο Χρήστος Μηλιώνης (Ήπειρος, γύρω στα 1750-1760), ο αρματολός του Παρνασσού Λάμπρος Τσεκούρας, του οποίου η σημαία έφερε και σταυρό (από εδώ βγήκε η λέξη "σταυραετός", η οποία αναφέρεται στα δημοτικά τραγούδια), αλλά και οι Ρουμελιώτες (που αποτελούσαν και τον κορμό της ελληνικής Χερσονήσου), των οποίων η σημαία έφερε αετό, σε συνδυασμό με το σταυρό.

Ωστόσο, καθώς ο καιρός περνούσε και η σκλαβιά ρίζωνε, οι υπόδουλοι Έλληνες άρχισαν να φτιάχνουν δικές τους ξεχωριστές σημαίες, πιο προσωπικές και διαφορετικές από την "αρχέτυπη" βυζαντινή, με ποικιλία χρωμάτων και σχεδίων, οι οποίες όμως - με ελάχιστες εξαιρέσεις - είχαν ένα κοινό σημείο: το Σταυρό ή/και την εικόνα ενός Αγίου. Ο σταυρός ήταν το σύμβολο αυτό που ένωνε τους Έλληνες με τη σκέψη της ελευθερίας και τους συνέδεε με το χριστιανισμό. Ακόμη και στις ξενοκίνητες επαναστάσεις, μαζί με τη σημαία του Αγίου Μάρκου των Ενετών, τη λευκή ρωσική, την τρίχρωμη γαλλική και την ερυθρόλευκη των Ιπποτών της Ρόδου, οι Έλληνες είχαν πάντα μαζί τους τις αυτοσχέδιες σταυροφορούσες σημαίες, οι οποίες ήταν αυτές που τους ενέπνεαν και τους έδιναν κουράγιο να συνεχίσουν το έργο τους. Δεν είναι λίγες φορές που κληρικοί, όντας επικεφαλής εξεγέρσεων, χρησιμοποιούσαν για σημαία το λάβαρο της εκκλησίας.

Από τις "νέες" αυτές σημαίες, η πρώτη που αναφέρεται είναι αυτή των Κρητών, οι οποίοι, ανακηρύσσοντας Δημοκρατία πριν από το 1453, ύψωσαν κόκκινη σημαία με την εικόνα του Απόστολου Τίτου, προσάτη του νησιού. Γνωστή, επίσης, είναι και η σημαία των Σπαχήδων (γνωστοί και ως Ντερεμπέηδες), η οποία ήταν άσπρη, έφερε γαλάζιο σταυρό και τον Άγιο Γεώργιο στη μέση. Οι Σπαχήδες χρησιμοποιούσαν τη σημαία αυτή από το 1431 μέχρι και το 1639 στην περιοχή της Ηπείρου και της Πελοποννήσου? είναι οι μετέπειτα ονομαστοί μισθοφόροι Έλληνες στρατιώτες (stradioti) στη Δύση. Άλλες γνωστές σημαίες που έφεραν μορφές Αγίων ήταν η σημαία των Σουλιωτών (σταυρός με δάφνες με την εικόνα του Αγίου Γεωργίου σε λευκό φόντο), των Πελοποννήσιων (οι στρατηλάτες Άγιος Γεώργιος και Άγιος Δημήτριος και η επιγραφή "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ"), της Πάργας (κόκκινη σημαία με τη βρεφοκρατούσα Παναγία χρυσοκέντητη στο κέντρο), της Λευκάδας (λευκή με τον Άγιο Τιμόθεο και την Αγία Μαύρα), των Μακεδόνων (έφερε τον Άγιο Δημήτριο), της Χειμάρρας (λευκή σημαία με τους ταξιάρχες Μιχαήλ και Γαβριήλ), της Θράκης και της Ρωμυλίας (έφερε τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη).

Από το 1774, μετά τη συνθήκη του Kucuk Kainarǵı, η ρωσική σημαία κυμάτιζε στα ελληνικά εμπορικά πλοία (η γραικοτουρκική σημαία)

Αλλά και γνωστοί κλέφτες, αρματολοί και οπλαρχηγοί είχαν τις δικές τους σημαίες: Οι αδελφοί Καλλέργη, οι οποίοι κατάγονταν από τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά, στον αγώνα τους κατά των Βενετών στην Κρήτη (1665) χρησιμοποιούσαν το έμβλημα του οικοσήμε του, δηλαδή εννέα παράλληλες γαλάζιες και λευκές γραμμές, με λευκό

σταυρό σε γαλάζιο φόντο στην πάνω αριστερή γωνιά (όμοια δηλαδή με την πρώτη επίσημη ναυτική σημαία της Ελλάδας), με την επιγραφή "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ". Η σημαία των Μαυρομιχαλαίων, οι οποίοι συμμετείχαν κατά την από τη Ρωσία υποκινούμενη επανάσταση του 1769, ήταν λευκή με κυανό σταυρό· τη διατήρησαν μέχρι και τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης. Παρόμοια σημαία χρησιμοποιούσε ο Μελισσηνός Μακάριος, στην οποία το 1770 ο καπετάν Τζιουβάρας πρόσθεσε στο κέντρο του σταυρού στη μια πλευρά την εικόνα του Χριστού και στην άλλη της Παναγίας. Λίγο αργότερα, ο Ζαχαρίας, κλέφτης της Λακωνίας, υψώνει τρίχρωμη σημαία (άσπρο-κόκκινο-μαύρο) με χρυσό σταυρό. Οι οπλαρχηγοί των Αγράφων χρησιμοποιούσαν σημαία με κόκκινο σταυρό.

Ο Ρήγας Φεραίος-Βελεστινλής (1757-1798) χρησιμοποιούσε σημαία με τρεις οριζόντιες γραμμές (κόκκινη, λευκή και μαύρη), με το ρόπαλο του Ηρακλή και τρεις σταυρούς στην επιφάνειά του· την επεξήγησε ο ίδιος στο έργο του Πολίτευμα του Ρήγα, ενώ την ίδια επεξήγηση για τα χρώματα έδωσε κι ο Υψηλάντης στη δική του σημαία (βλέπε πιο κάτω). Ο Λάμπρος Κατσώνης χρησιμοποιούσε τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη σε λευκή σημαία με κυανό σταυρό. Αργότερα, όταν το 1792 η Ρωσία υπόγραψε συνθήκη ειρήνης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, συνέχισε τον αγώνα της λευτεριάς και ύψωσε στο Πόρτο Κάγιο της Μάνης τη δική του σημαία, η οποία ήταν τρίχρωμη (κόκκινο, μαύρο, μπλε) και έφερε χιαστί δύο ναυτικές σπάθες, τρεις καρδιές σε κάθε λωρίδα και τη φράση LAMBRO CAZZONI PRINCIPE DI MAINA E LIBERATO DELLA GRECIA (Λάμπρος Κατσώνης, πρίγκηψ της Μάνης και ελευθερωτής της Ελλάδος). Οι Κολοκοτρωνάιοι, από τα τέλη του 18ου αιώνα, χρησιμοποιούσαν άσπρη σημαία με γαλάζιο σταυρό (σταυρός του Αγίου Ανδρέα), την οποία από το 1806 χρησιμοποιούσε και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

Ο σκιαθίτης αρματολός Γιάννης Σταθάς χρησιμοποιούσε στο στολίσκο του κατά τα 1800 μια γαλανή σημαία με ένα λευκό φαρδύ σταυρό στο κέντρο, όμοια με την πρώτη επίσημη σημαία ξηράς της Ελλάδας. Ο Μάρκος Μπότσαρης στο Σούλι υψώνει στις 26 Οκτωβρίου του 1820 λευκή σημαία με τον Άγιο Γεώργιο και την επιγραφή "ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ, ΠΑΤΡΙΣ" με δάφνη στη μέση. Αλλά και πολλοί άλλοι χρησιμοποίησαν σημαίες με γαλάζιο σταυρό, ο οποίος είτε στηριζόταν σε ανεστραμμένο μισοφέγγαρο είτε είχε στη μέση μια ανθισμένη δάφνη, παράλληλα με τις επιγραφές "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ" ή "ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ". Τέλος, να αναφέρουμε ότι άγνωστος καπετάνιος σχεδίασε άσπρο σταυρό πάνω σε μαύρο πανί, θέλοντας να παραστήσει την αδούλωτη ελληνική ψυχή, η οποία, παρά το ότι ήταν σκλαβωμένη (μαύρο), πολεμούσε (σταυρός) και πρόσμενε στη λύτρωση και αναγέννησή της (λευκό).

Άξια μνείας είναι η ιστορία της σημαίας του σουλιώτη Τούσια Μπότσαρη, ο οποίος λίγο πριν την Επανάσταση είχε σημαία, δώρο της Μεγάλης Αικατερίνης, κίτρινη μεταξωτή κεντημένη με κρουστό πορφυρό μετάξι με παράσταση του Αγίου Γεωργίου στη μια πλευρά και του Αγίου Δημητρίου στην άλλη, με την επιγραφή "ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΠΥΡΡΟΥ", την οποία και χρησιμοποίησε κατά τη δράση του εναντίον του Αλή Πασά και κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου. Κατά την ηρωική έξοδο, η όμορφη αυτή σημαία περιήλθε στα χέρια του Κίτσου Τζαβέλλα, ο οποίος τη μετέφερε στην Ύδρα. Το 1832 την πήρε ο Κώστας Βέικος, για να την επιστρέψει το 1859 στους Τζαβελλαίους, οι οποίοι τελικά την παρέδωσαν στην οικογένεια του Μπότσαρη στο Μεσολόγγι.

Οι σημαίες της Επανάστασης

Προτού ξεκινήσουμε την αναφορά μας στις σημαίες της ελληνικής Επανάστασης, κατ' αρχάς οφείλουμε να τονίσουμε ότι η Επανάσταση δεν ξεκίνησε σε όλη την Ελλάδα ταυτόχρονα σε μια μέρα και σε όλες τις περιοχές (χερσαίες και νησιώτικες), αλλά συνέβηκε έπειτα από μερικά γεγονότα, τα οποία ραγδαία επεκτάθηκαν στις γύρω περιοχές, αν και η επίσημη ημερομηνία της εξέγερσης είχε οριστεί η Παρασκευή 25 Μαρτίου 1821, όταν θα εορταζόταν ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Επίσης, στην παγίωση του "μύθου" της Αγίας Λαύρας συνέβαλε η συγγραφή το 1824 της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης από το Γάλλο ιστορικό Francois Rouqueville, ο οποίος διηγήθηκε φανταστικές λεπτομέρειες από τη δοξολογία και την "έναρξη" της Επανάστασης, υπερθεματίζοντας τον Παλαιών Πατρών Γερμανό (προσωπικό του γνωστό) και το θρησκευτικό στοιχείο. Επιπλέον, να εξηγήσουμε ότι ο όρος "σημαίες της Επανάστασης" περιλαμβάνει τις ιδιαίτερες σημαίες κάθε περιοχής, οι οποίες βρίσκονταν σε χρήση κυρίως κατά τον πρώτο χρόνο του αγώνα, καθώς από το 1822 και εντεύθεν θεσπίζεται ειδικός νόμος αναφορικά με τη χρήση συγκεκριμένου είδους σημαίας, με σκοπό να υπάρξει οργανωμένη χρήση της. Αυτό όμως δε σημαίνει και ότι έπαψαν να υφίστανται ανυπερθέτως οι σημαίες της Επανάστασης μετά το 1822.

Κατά το πρώτο έτος της Επανάστασης δεν υπήρχε ενιαία διοίκηση και, συνεπώς, ένα ενιαίο σύμβολο του αγώνα, και έτσι ο κάθε οπλαρχηγός, εμπνευσμένος από το πάθος της ελευθερίας, τις ιστορικές του γνώσεις, τη θρησκευτική του προσήλωση, την προσωπική του φαντασία, τις οικογενειακές του παραδόσεις και το μίσος για τους Τούρκους, χρησιμοποιούσε τη δική του σημαία. Όλες, όμως, έφεραν το σημάδι του σταυρού (ένδειξη θρησκευτικής ευλάβειας), ενώ μερικές απ' αυτές έφεραν την κουκουβάγια (σύμβολο σοφίας) ή τον αετό (σύμβολο ελευθερίας). Σύνθηες σύμβολο ήταν και ο αναγεννώμενος Φοίνικας, όπως επίσης και το φίδι, κλαδιά δάφνης και άγκυρες (για τα νησιά). Οι αγωνιστές χρησιμοποιούσαν προσφιλείς κλασικές ρήσεις όπως "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ", "ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ", "(Η) ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ", "ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΙΚΑ", "ΜΕΘ' ΗΜΩΝ Ο ΘΕΟΣ", "Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ", "ΕΚ ΤΗΣ ΣΤΑΚΤΗΣ ΜΟΥ ΑΝΑΓΕΝΝΩΜΑΙ" κ.τ.λ. Η εμμονή στην παρουσία του σταυρού,

όμως, δεν οφειλόταν μόνο στο βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα των Ελλήνων, αλλά αποτελεί και μια προσπάθεια ετεροπροσδιορισμού προς την τουρκική ημισέληνο, η οποία κι αυτή κυριαρχεί στις σημαίες των Οθωμανών.

Η παλαιότερη από τις επαναστατικές σημαίες, αν εξαιρέσουμε τις ήδη υπάρχουσες πριν από την Επανάσταση, ήταν αυτή της Φιλικής Εταιρείας. Κατασκευάστηκε με τις οδηγίες του Παλαιών Πατρών Γερμανού από λευκό ύφασμα και έφερε τα σύμβολα του εφοδιαστικού των ιερέων της Φιλικής Εταιρείας (τον ιερό δεσμό με τις 16 στήλες) και πάνω από αυτό κόκκινο σταυρό, περιβαλλόμενο από στεφάνι κλαδιών ελιάς· κάτω από το σταυρό υπήρχαν δύο λογχοφόρες σημαίες με τα αρχικά ΗΕΑ και ΗΘΣ ('Η Ελευθερία ή Θάνατος). Παραλλαγές και προσθήκες (ανεστραμμένη ημισέληνος, φίδι, σταυρός, κουκουβάγια κ.τ.λ) στο εφοδιαστικό των ιερέων βρίσκουμε σε διάφορες σημαίες. Το Αχαϊκόν Διευθυντήριο φρόντισε να κατασκευάσει και να διανείμει αρκετές Φιλικές σημαίες στα στρατόπεδα της Πελοποννήσου. Μία από αυτές ύψωσε ο Γεώργιος Σισίνης το 1821 στην Ήλιδα, τη μοναδική που σώζεται σήμερα (συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου). Σ' αυτήν τη σημαία ορκίζονταν, ενώπιον του ιερέα και του ευαγγελίου, οι μνημένοι στη Φιλική Εταιρεία και αυτή αρχικά προοριζόταν για να καθιερωθεί ως επίσημη σημαία της Επανάστασης και, μετέπειτα, του Ελληνικού κράτους.

Όταν στις 19 Ιανουαρίου του 1821 οργανώθηκε η πρώτη διοίκηση (Άρειος Πάγος Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος) και συστάθηκε το πρώτο πολίτευμα, χρησιμοποιήθηκε σημαία που παραπέμπει στην αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία· έφερε τρεις κάθετες γραμμές (πράσινη-λευκή-μαύρη) και τρεις αλληγορικές φιλικές παραστάσεις: το σταυρό (πίστη και ελπίδα για τη δίκαιη υπόθεση του Γένους), τη φλεγόμενη καρδιά (αγνότητα του σκοπού της Επανάστασης και φλόγα για την ελευθερία) και την άγκυρα (σταθερότητα στον τελικό σκοπό και απόφαση για θυσία).

Η πρώτη, όμως, σαφώς επαναστατική σημαία είναι αυτή που υψώθηκε στο Ιάσιο της Μολδαβίας στις 22 Φεβρουαρίου του 1821 από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και ευλογήθηκε από το Μητροπολίτη Βενιαμίν στη Μονή των Τριών Ιεραρχών τέσσερις μέρες μετά· η τρίχρωμη αυτή σημαία (μαύρο-άσπρο-κόκκινο) είχε προταθεί από το Νικόλαο Υψηλάντη και άλλους Φιλικούς. Από τη μια πλευρά έφερε το μυθικό αναγεννώμενο φοίνικα με την επιγραφή "ΕΚ ΤΗΣ ΣΤΑΚΤΗΣ ΜΟΥ ΑΝΑΓΕΝΝΩΜΑΙ", ενώ από την άλλη έφερε ερυθρό σταυρό πλαισιωμένο από στεφάνι δάφνης και την επιγραφή "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ", και η επεξήγησή της περιγράφεται στους Νόμους Στρατιωτικούς (άρθρα ΙΑ' και ΙΒ'). Με τη σημαία αυτή πολέμησε και θυσιάστηκε ο Ιερός Λόχος στο Δραγατσάνι και μ' αυτή έγινε ολοκαύτωμα στη Μονή του Σέκου ο Γεωργάκης Ολύμπιος (2 Σεπτεμβρίου του 1821). Παραλλαγή της σημαίας ήταν η πίσω πλευρά, αντί της δάφνης, να φέρει τους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη. Αυτή τη σημαία έφεραν και οι Μαυροφόροι του Υψηλάντη, το πρώτο τακτικό ελληνικό στρατιωτικό σώμα της Ανεξαρτησίας· γι' αυτούς, το λευκό συμβόλιζε την αδελφότητα, το κόκκινο τον πατριωτισμό και το μαύρο τη θυσία. Παρόμοια σημαία υψώθηκε και στον Πύργο του Ζαφειράκη, κατά την εξέγερση της Νάουσας το 1822, μετά το τέλος της δοξολογίας, ενώ διάφοροι άλλοι οπλαρχηγοί προσέθεσαν την επιγραφή "ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ".

Είναι ιδιαίτερα σημαντική η παρουσία του αναγεννώμενου φοίνικα στη σημαία του Υψηλάντη: ο Φοίνικας, μυθικό πτηνό της Αραβίας, είχε μορφή αετού με ερυθρόχρυσια φτερά και κύκλο ζωής γύρω στα 500 χρόνια· όταν αντιλαμβανόταν το θάνατό του, έκανε φωλιά από αρωματικά ξύλα, τα οποία άναβαν οι καυστικές ακτίνες του ήλιου και καιγόταν μαζί μ' αυτά. Λίγες ώρες μετά, αναγεννιόταν από τις στάχτες του. Παρόλο όμως το βαθυστόχαστο νόημα της σημαίας αυτής, δε χρησιμοποιήθηκε στην κυρίως Ελλάδα, γιατί άλλοι δύο πολέμαρχοι, ο Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου και ο Σάββας Φωκιανός, χρησιμοποίησαν διαφορετικές σημαίες, ο μιν πρώτος κυανή με την Αγία Τριάδα και τους Άγιους Γεώργιο και Δημήτριο και κάτω, με χρυσά γράμματα, "ΖΗΤΩ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ", ο δε Φωκιανός άσπρη σημαία με τον Εσταυρωμένο. Παράλληλα, όταν η Α' Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου έφερε στο προσκήνιο το θέμα της καθιέρωσης σημαίας, αποφασίστηκε να μη χρησιμοποιηθεί η σημαία αυτή λόγω του αφορισμού που υπέστη ο Αλέξανδρος Υψηλάντης από τον οικουμενικό Πατριάρχη Γρηγόριο Ε' (μετά

από αφόρητες πιέσεις και απειλές από την Πύλη για μαζικές σφαγές Ελλήνων), αλλά και λόγω των φιλικών συμβόλων που έφερε.

Στις 21 Μαρτίου του 1821, ο Ανδρέας Λόντος στην Πάτρα καταλαμβάνει το φρούριο της πόλης με κόκκινη σημαία με μαύρο σταυρό στη μέση, η οποία και αργότερα ευλογήθηκε στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, μέσα σε ζητωκραυγές του λαού. Είναι εμφανής η ομοιότητά της με μια παλιά βυζαντινή σημαία. Η παράδοση φέρει τους οχυρωμένους Τούρκους να τη βλέπουν και, ξεγελασμένοι από το χρώμα της, να τρέχουν προς βοήθεια των Ελλήνων, μιας και νόμισαν ότι ήταν Λαλιώτες Τούρκοι, αφήνοντας έτσι τους επαναστατημένους Έλληνες να πλησιάσουν ανενόχλητοι το Φρούριο.

Την ίδια μέρα (κατ' άλλους στις 17 ή 23 του Μάρτη), οπλαρχηγοί, πρόκριτοι, προεστοί, αρχιερείς και πολυάριθμα παλικάρια συγκεντρώνονται στη Μονή της Αγίας Λαύρας, έχοντας ως λάβαρο τη χρυσοκέντητη εικονισματοποδιά της Κοίμησης της Θεοτόκου που κοσμούσε την Ωραία Πύλη του ναού της Μονής, την οποία - σύμφωνα με την παράδοση - ύψωσε ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, ορκίζοντάς τους. Το λάβαρο της Αγίας Λαύρας, το οποίο φυλάσσεται στο θησαυροφυλάκιο της Μονής, είναι βυσσινί, κεντημένο με ασημένια και χρυσή κλωστή και στολισμένο με μαργαρίτες, με χρυσά κρόσσια ολόγυρα. Σε λίγες ώρες, οι ξεσηκωμένοι ραγιάδες κυριεύουν τα γειτονικά Καλάβρυτα, ενώ στις 24 Μαρτίου εισέρχονται στην Πάτρα ο Μπενιζέλος Ρούφος, ο Ασημάκης Ζαΐμης και άλλοι οπλαρχηγοί, μαζί με τον Επίσκοπο Γερμανό, ο οποίος υψώνει στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου ένα μεγάλο ξύλινο σταυρό, σύμβολο της

Επανάστασης, υπό τις ιαχές και ενθουσιώδεις κραυγές των Ελλήνων, καθώς οι οπλαρχηγοί μοίραζαν εθνόσημα από κόκκινο ύφασμα με κυανό σταυρό. Την επόμενη μέρα, το Επαναστατικόν Διευθυντήριον στην Πάτρα απευθύνει περήφανη ανακοίνωση προς τους αντιπροσώπους των ευρωπαϊκών κρατών που βρίσκονταν στην πόλη, δηλώνοντας περίτρανα το σκοπό και τους στόχους της Επανάστασης. Πιο κάτω θα αναφέρουμε τις γνωστότερες από τις σημαίες της Επανάστασης.

Οι επαναστάτες ορκίζονται και ο Παλαιών Πατρών Γερμανός ευλογεί τη σημαία του Αγώνος (Αθήνα, Εθνική Πинаκοθήκη).

Οι Καλαρρυτήνοι της Ηπείρου είχαν λευκή σημαία με κόκκινο σταυρό. Οι Βαρβιτσιώτες, οπλαρχηγοί της Πελοποννήσου, είχαν την τρίχρωμη σημαία του Υψηλάντη μαζί με γαλάζιο σταυρό. Ο Εμμανουήλ Παππάς των Σερρών, ο οποίος και κήρυξε την Επανάσταση στις Καρυές του Αγίου Όρους, ο οπλαρχηγός της Θεσσαλομαγνησίας, Μήτρος Λιακόπουλος, και ο πρόκριτος της Νάουσας, Λογοθέτης Ζαφειράκης, χρησιμοποιούσαν λευκή σημαία με τον Άγιο Γεώργιο. Επίσης, ο Δημήτριος Πλαπούτας χρησιμοποιούσε άσπρη σημαία με γαλάζιο σταυρό και στις τέσσερις γωνιές του ήταν γραμμένο το ΙΧΝΚ (Ιησούς Χριστός Νικά). Ο Αθανάσιος Διάκος είχε λευκή σημαία, με τον Άγιο Γεώργιο στη μέση και την επιγραφή "ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ". σύμφωνα με την παράδοση, την έφτιαξε στη Μονή του Οσίου Λουκά, παρόντων των Επισκόπων Ταλαντίου Νεόφυτου και Σαλώνων Ησαΐα. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, όπως προαναφέραμε, χρησιμοποιούσε τη σημαία της οικογένειάς του, η οποία ήταν λευκή με γαλάζιο σταυρό στη μέση. Στην Τρίπολη, σύμφωνα με την παράδοση, ο Γρηγόριος Δίκαιος Παπαφλέσσας έσχισε το βαθύ γαλάζιο εσώρασό του (το επονομαζόμενο αντερί), σχημάτισε ένα τετράγωνο και διέταξε το πρωτοπαλικάρο του και γνωστό

αγωνιστή, Παναγιώτη Κεφαλά, να σχίσει δύο λουρίδες από την άσπρη φουστανέλα του, έτσι ώστε να σχηματίζουν σταυρό. Η σημαία αυτή, η οποία και από πολλούς θεωρείται ότι αποτέλεσε τη βάση της πρώτης επίσημης σημαίας του ελληνικού κράτους, υψώθηκε σ' ένα ξέφρενο πανηγυρισμό στο τουρκικό διοικητήριο της ελεύθερης πλέον πόλης.

Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, η γνωστότερη (μαζί με τη Μαντώ Μαυρογένους) γυναίκα του αγώνα, χρησιμοποιούσε σημαία η οποία είχε κόκκινο περίγυρο, μπλε φόντο και έφερε βυζαντινό μονοκέφαλο αετό και στο κάτω μέρος της το φοίνικα και την άγκυρα. Ο Μάρκος Μπότσαρης, αμέσως μετά την έναρξη της Επανάστασης, αρχίζει να χρησιμοποιεί κατάλευκη σημαία με κυανό σταυρό πλαισιωμένο από δάφνη. Στις 28 Απριλίου του 1821, ένοπλοι των περιχώρων της Αθήνας υψώνουν στο Διοικητήριο της πόλης μια λευκή σημαία με κόκκινο σταυρό? στην πάνω αριστερή πλευρά έφερε τη γλαύκα της Αθηνάς, ενώ στη δεξιά δύο άγρυπνους οφθαλμούς. Κάτω, ήταν γραμμένη η φράση "Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ" και στη μέση υπήρχαν οι 16 κόκκινες γραμμές, ο ιερός δεσμός της Φιλικής Εταιρείας. Στη Θεσσαλομαγνησία, η οποία επαναστάτησε υπό τον Άνθιμο Γαζή και τους οπλαρχηγούς Βασδέκη, Γαρέφη, Κώστα Βελή, Νικόλαο Στουρνάρη και Γάτσο Αγγελή, κυριαρχούσε η σημαία του πρώτου, η οποία ήταν λευκή και έφερε κόκκινο σταυρό στο κέντρο και τέσσερις μικρότερους σταυρούς στα τέσσερα λευκά τετράγωνα της σημαίας. Ο Μακεδόνας αγωνιστής Νικόλαος Τσάμης χρησιμοποιούσε μια λευκή σημαία, με γαλάζιο σταυρό, η οποία στα δύο αριστερά της τετράγωνα έγραφε "ΣΗΜΕΑ ΕΛΛΗΝΗΚΗ" και "ΝΗΚΟΛΑ ΤΣΑΜΗΣ".

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι σημαίες των μεγάλων νησιών του Αιγαίου, οι οποίες έμοιαζαν αρκετά μεταξύ τους και έφεραν έντονα τα αλληγορικά Φιλικά στοιχεία. Το πρώτο νησί που ύψωσε σημαία της Επανάστασης ήταν οι Σπέτσες (26 Μαρτίου του 1821), μιας και οι Μποτσαίοι και ο Γεώργιος Πάνου ήσαν μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Στις 2 Απριλίου του 1821, μετά το στολισμό των πλοίων τους με τη νέα σημαία, οι Σπετσιώτες κατευθύνθηκαν προς την Ύδρα, με σκοπό να την μπάσουν στην Επανάσταση? αντικρίζοντας το πρωινό της επόμενης μέρας τη σημαία του νησιού, τη δέχτηκαν με ενθουσιασμό και άρχισαν να τη χρησιμοποιούν, παρά τις αντιρρήσεις μερικών. Η σημαία αυτή, που υψώθηκε για πρώτη φορά στις 31 Μαρτίου του 1821 από τον Αντώνιο Οικονόμο, δευτερεύοντα πλοίαρχο και νεομυημένο στη Φιλική Εταιρεία, ευλογήθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Γεράσιμο στις 18 Απριλίου του 1821. Παρόμοια με τη σημαία των Σπετσών ήταν και η σημαία των Ψαρών, η οποία υψώθηκε στις 11 Απριλίου του 1821, όταν έφτασε το σπετσιώτικο πλοίο του Τσούπα, καθώς και η σαμιώτικη σημαία, την οποία πρώτος ύψωσε ο Κωνσταντίνος Λαχανάς στις 17 Απριλίου του 1821 στο Βαθύ της Σάμου, αγναντεύοντας από μακριά δύο σπετσιώτικα πλοία. Στη Σάμο, όμως, γινόταν χρήση και άλλων δύο σημαιών: της επίσημης σημαίας της Διοικήσεως και της σημαίας που ύψωσε ο Λυκούργος Λογοθέτης στο Καρλοβάσι στις 8

Μαΐου του 1821, την οποία ευλόγησε ο Μητροπολίτης Κύριλλος. Η σημαία της Διοικήσεως ήταν όμοια μ' αυτήν της Φιλικής Εταιρείας, ενώ η σημαία του Λογοθέτη είχε κυανό φόντο και έφερε ερυθρό σταυρό πάνω από μια ανεστραμμένη ερυθρή ημισέληνο· κάτω από το σταυρό υπήρχε ένας μεγάλος πράσινος αετός που έτρωγε ένα πράσινο φίδι.

Οι σημαίες των τριών ναυτικών νησιών είχαν σύμβολα το σταυρό, το φίδι, την άγκυρα, την κουκουβάγια και το δόρυ, που όλα μαζί πατούσαν επί της ανεστραμμένης ημισελήνου. Οι σημαίες των Σπετσών και των Ψαρών έφεραν την επιγραφή "ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ", της Ύδρας έφερε την επιγραφή "Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ", ενώ και οι τρεις σημαίες της Σάμου έφεραν τα "ΗΕ" "ΗΘ" (Η ελευθερία ή θάνατος). Τα σύμβολα αυτά, όπως αναφέραμε, ήσαν άμεσα συσχετισμένα με τη Φιλική Εταιρεία: ο σταυρός συμβόλιζε τη χριστιανοσύνη και τη δικαιοσύνη του αγώνα, η ανεστραμμένη ημισέληνος τον ισλαμισμό και την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το δόρυ τη δύναμη των Ελλήνων, η άγκυρα τη σταθερότητα και την επιμονή του αγώνα, το φίδι τη γνώση και την ιερότητα του σκοπού τους, ενώ ο αετός τη βοήθεια του Θεού και της θρησκείας για τη διεξαγωγή του αγώνα. Επίσης, οι νησιώτες παρομοίαζαν το φίδι - το οποίο τρώει τα αυγά του αετού (του γένους) - με τους Τούρκους και τον αετό - που τρώει τη γλώσσα του φιδιού - με τους Έλληνες.

Στη Μάνη, οι Μαυρομιχαλαίοι σήκωσαν τη σημαία του σταυρού και ενώθηκαν με τον Τζανετάκη-Γρηγοράκη στην ανατολική Λακωνία. Στις 17 Μαρτίου του 1821, περίπου 12.000 Μανιάτες πολεμιστές κηρύσσουν πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ξεκινώντας από την Αρεόπολη, μετά τη δοξολογία στον Ιερό Ναό των Παμμεγίστων Ταξιαρχών. Η σημαία της Μάνης ήταν λευκή με γαλάζιο σταυρό και τις επιγραφές "ΝΙΚΗ Η ΘΑΝΑΤΟΣ" και "Η ΤΑΝ Η ΕΠΙ ΤΑΣ". Να σημειώσουμε ότι εδώ χρησιμοποιείται η λέξη Νίκη και όχι η λέξη Ελευθερία, γιατί η Μάνη ήταν πάντα ελεύθερη: ολόκληρη η

περιοχή της Μάνης υπήρξε αυτόνομη και ανεξάρτητη καθ' όλη την Τουρκοκρατία, με αποτέλεσμα η λέξη Μάνη να σημαίνει συχνά τον τόπο όπου ζούσαν ελεύθεροι άνθρωποι κατά την περίοδο της δουλείας. Κατά παρόμοιο τρόπο με τα μεγάλα νησιά του Αιγαίου, κινήθηκαν και τα μικρότερα, με πρώτη την Κάσο, ακολουθούμενη από την Κάρπαθο, τη Χάλκη, την Τήλο, τη Νίσυρο, την Κάλυμνο, τη Λέρο, την Πάτμο και την Αστυπάλαια. Τελευταία αναφορά μας στις επαναστατικές σημαίες, η σημαία του χωριού Λάβαρα στον Έβρο. Στο χωριό αυτό, που πήρε το όνομά του λόγω της χρήσης λαβάρου (πριν από την Επανάσταση ονομαζόταν Σαλτικίοι), στις 2 Μαΐου του 1821 σηκώθηκε μία επαναστατική σημαία η οποία είχε μαύρο σταυρό πάνω σε κυανό φόντο. Παρόμοια σημαία χρησιμοποίησαν και στη Σαμοθράκη.

